

УДК 929 Пилявський:[59:069](477)

ДОСЛІДНИК ФАУНИ УКРАЇНИ БОГДАН ПИЛЯВСЬКИЙ (1931–2010)

Ігор Загороднюк

*Національний науково-природничий музей НАН України (Київ)
вул. Богдана Хмельницького 15, Київ, 01030 Україна
e-mail: zoozag@ukr.net*

Bohdan Pyliavsky (1931–2010), a Researcher of the Fauna of Ukraine. — **Zagorodniuk, I.** — An essay about Bohdan Pylyavsky, a zoologist, ecologist, muzeologist, researcher of vertebrates of western regions of Ukraine (Carpathians, Podillia) is presented. Bohdan Romanovych became a specialist in a powerful school of researchers who actively combined both zoological and ecological studies (F. Strautman, I. Ivanenko, I. Shnarevych). Among his contributions, there were the first systems for automatic control of motor activity of animals that were applied him in field conditions. At the same time, he was a known taxidermist and author of a large number of zoological samples and museum exhibits at universities of Poltava and Ternopil. It is also important to mention that during his scientific carrier he supervised three Ph.D. theses in Biology and a number of manuals and handbooks. Has was also provided active organizational work, including the successful functioning of the Zoological Department, as well as the Zoological Museum of Ternopil University. He also took part in the organization of one of the most memorable Theriological schools at the biological station "Holytsia" in 1999.

Key words: Bohdan Pyliavsky, theriological research, mammalian ecology, museology.

Дослідник фауни України Богдан Пилявський (1931–2010). — **Загороднюк, І.** — Нарис про Богдана Пилявського — зоолога, еколога, музеолога, дослідника хребетних тварин західних областей України (Карпати, Поділля). Богдан Романович сформувався як фахівець у потужній школі дослідників, які активно поєднували зоологічні та екологічні дослідження (Ф. Страутман, І. Іваненко, І. Шнаревич). Серед його доробків були й перші системи автоматичного контролю рухової активності тварин, застосовані ним в природних умовах. Одночасно, він був знаним таксидермістом і автором значної кількості колекційних зразків і музейних експозицій у вузах Полтави та Тернополя. До визначних його справ також важливо віднести підготовку трьох кандидатів біологічних наук, підготовку низки довідників і навчальних посібників, активну організаторську роботу, у тому числі успішне функціонування кафедри зоології та зоологічного музею в Тернопільському університеті, проведення однієї з найпам'ятніших теріологічних шкіл-семініарів на біостанції «Голиця» у 1999 р.

Ключові слова: Богдан Пилявський, теріологічні дослідження, екологія ссавців, музеологія.

Передмова

Історія розвитку теріології в Україні в середині ХХ ст. нерозривно пов'язана з такими процесами, явищами, традиціями, як проведення теренових досліджень, створення колекцій, посилена увага до екології об'єктів дослідження. Повною мірою це стосувалося і розвитку такої непересічної особистості, яким був Богдан Пилявський — яскрава постать, життя і творчість якої повною мірою відображають становлення і розвиток низки важливих напрямків зоологічних досліджень. Його зростання в колі та у співпраці з такими знаними науковцями, як Ф. Страутман, І. Іваненко та І. Шнаревич, його яскраві злети і тяжкі пригоди — все це частина історії розвитку теріології в Україні, її дуже характерні особливості.

Початки

Богдан Романович Пилявський народився 24 листопада 1931 року у с. Білобожниця Чортківського району Тернопільської обл. у селянській родині. Дитинство прийшлося на тяжкий період у житті країни — голод, війна, повоєнна розруха.

У спогадах про дитячі роки було тільки одне — завжди хотілося їсти. Але жадоба до навчання була завжди, і після закінчення Білобожницької школи (1949) він уже визначив свою дорогу в житті — стати біологом і педагогом.

Пропрацювавши рік статистиком, він вступив до Чернівецького університету, на біологічний факультет. Саме тут завідувач кафедри зоології проф. І. Шнарович помітив талановитого студента і став залучати його до науки.

Під час виїздів на польову практику Богдан Романович проводив відлови дрібних ссавців, а також спостереження та збір різного матеріалу — від риб до ссавців.

Аспірантура, перші дослідження

Після закінчення Чернівецького університету у 1955 р. кілька наступних років пропрацював у школах Яремче, Чорткова і Заліщиків. Та його не полишало бажання реалізувати свій науковий потенціал, розвиватися, йти далі.

Тому 1961 р. (16.03) подав документи для вступу в аспірантуру до Львівського науково-природознавчого музею АН УРСР за спеціальністю «зоологія хребетних», а в 1963 р. у зв'язку з реорганізацією музею переведений аспірантом III року навчання до Інституту зоології АН УРСР (з 1.10.63 до 16.03.64). Саме під час перебування у наукових експедиціях остаточно визначився зі сферою наукових інтересів — теріологія. Працював над дисертацією під керівництвом проф. Ф. Страутмана. При проведенні теренових досліджень базувався на стаціонарі «1416 м» (г. Пожижевська) Природознавчого музею АН УРСР (м. Львів).

Наукові інтереси Богдана Романовича цього періоду були зосереджені на вивченні екології мишоподібних гризунів в умовах високогір'я Українських Карпат, у тому числі живлення полівки темної (*Microtus agrestis*) (Пилявський, 1964 а; Улычна, Пилявский, 1965) та на аналізі її сезонних міграцій (Пилявский, 1969 b, 1970 а). Подібні дослідження щодо живлення проведено і для полівки підземної, *Microtus subterraneus* (Пилявский, 1976).

Для зручності спостережень і отримання чітких (неописових, а кількісних) результатів з підручних приладів (гігрограф та термограф) Богдан Романович сконструював апарат для вивчення добової активності звірків, про що опублікував статтю, проілюструвавши її авторським рисунком приладу (Пилявський, 1969 а).

Рис. 1. Фото Б. Пилявського з особової справи, близько 1969 р.

Fig. 1. B. Pyliavsky's photo, ca. 1969.

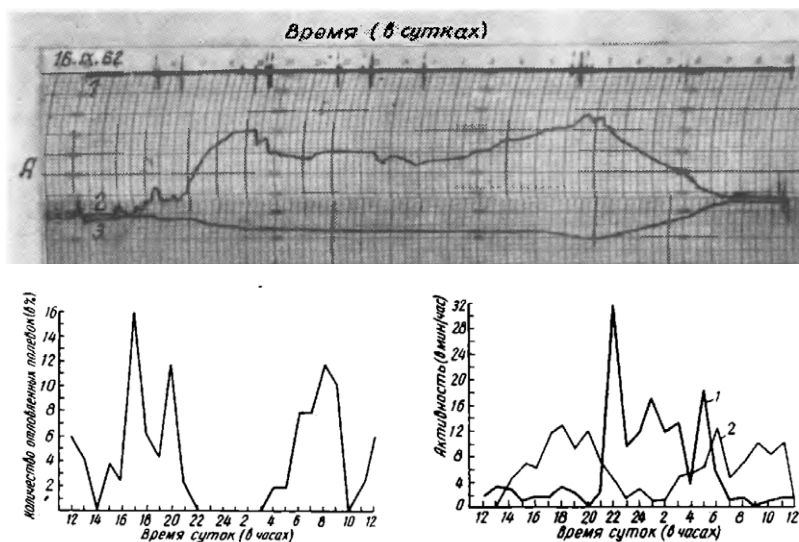

Рис. 2. Приклади вивчення добової активності *Terri-cola subterraneus* у дослід-ках Б. Пилявського (Пилявский, 1970 b):

а) записи на актографі, встановленому на виході з нори (верхня лінія – виходи тварин із нори, нижня – заходи в нору),

б) результати статистичної обробки даних про добову активність виду у червні-липні (ліворуч) та серпні і вересні (праворуч).

Fig. 2. Samples of B. Pyliavsky's experiments on the pine vole's diurnal activity.

На основі цієї своєї розробки він вивчав добову і сезонну активність полівок, встановлюючи придали на нори, про що було підготовлено статті щодо добової активності полівки темної (Пилявський, 1964 b) та добової і сезонної активності полівки підземної (Пилявський, 1970 b). Про це Богдан Романович не раз згадував у своїх спогадах, і цим він пишався. Фактично це були перші логери, створені й успішно апробовані ним¹ (рис. 2).

Полтавський педінститут

По закінченню аспірантури був направлений (1.09.1964) викладачем на кафедру зоології Полтавського державного педагогічного інституту. У 1967 р. успішно захистив дисертацію «Мишоподібні гризуни високогір'я Чорногори Українських Карпат» (Пилявський, 1967). Захист відбувся в Інституті зоології АН УРСР (Київ). Власне, більшість найзначиміших праць Богдана Романовича за темою його дисертаційного дослідження (публікації 1969–1976 рр.) написані вже після захисту, під час роботи в Полтавському педінституті.

У час роботи в Полтаві, окрім викладацької (звання доцента з 16.10.1970) та наукової роботи, Богдан Романович захопився таксидермією, оволодів методиками виготовлення мокрих препаратів (Пилявський, 1970 c), багато уваги приділяв музейній справі, що добре відомо з його спогадів. В описах історії природничих музеїв Полтавського університету згадано, що після створення Музею еволюційної зоології (створено 1957 г. Миколою Гавриленком) «активну участь у створенні музейних експозицій брали викладачі кафедри зоології Іваненко І. Д., Петрик М. І., Пилявський Б. Р. ...» (Кімнати-музеї..., 2016).

Тернопільський університет

У вересні 1974 р. пройшов по конкурсу на посаду доцента кафедри зоології Тернопільського педагогічного інституту ім. Ярослава Галана (нині Тернопільський університет імені Володимира Гнатюка). В цей час він почав працювати над виконанням колективної теми «Зооценози долин приток Дністра Західного Поділля, їх структура і динаміка, господарське використання та охорона», в межах якої виконував два розділи «Рептилії Західного Поділля та їх охорона» і «Ссавці біоценозів долин західно-подільських приток Дністра».

У цей час Богдан Романович активізував наукову співпрацю з доцентом кафедри зоології В. Талпошем. Одним із перших підсумків цієї співпраці стало дослідження унікального виду, типового для Поділля, — ящірки зеленої (*Lacerta viridis*): було досліджено та представлено на Всесоюзній конференції зоологів педвузів дані про особливості морфології цього виду (Вітебськ, 1984 р.), а згодом і особливості її харчування (спільно з А. Петрусенко та ін., депоновано в Мінську 1993 р.). Як підсумок, 1998 року було видано довідник «Фауна хребетних Тернопільської області» (Талпош, Пилявський, 1998), що на сьогодні є одним з найбільш цитованих видань по фауні Поділля і однією з найбільш цитованих праць Б. Пилявського.

Кафедра. У жовтні 1982 р. обраний (за конкурсом) завідувачем кафедри зоології Тернопільського державного педагогічного інституту ім. Я. Галана (з 1997 р. — Тернопільський університет ім. В. Гнатюка). У 1998 р. його змінив на цій посаді В. Кваша (до 2013 р.), а з вересня 2013 р. кафедра припинила існування і увійшла до складу об'єднаної кафедри ботаніки і зоології (Кафедра..., 2016). Протягом тривалого часу Богдан Романович здійснював наукове керівництво дисертаціями. Пошукувачами та аспірантами його були Л. Шевчик, О. Барабаш та Н. Стецула, котрі нині працюють доцентами в різних вузах України. Ім'я Богдана Романовича багаторазово згадане у статтях про розвиток наукових досліджень на Хіміко-біологічному факультеті Тернопільського університету (напр.: Кваша та ін., 2009).

Наукові теми. Протягом останніх років роботи в університеті Богдан Романович був науковим керівником колективної наукової тематики кафедри зоології ТНПУ «Фауна безхребетних і хребетних в природних і штучних екосистемах Західної України: біологія, охорона, еволюційні та методичні аспекти» (державний реєстраційний номер 0104U002387). Наукові

¹ Актограф (лат. *actus* — рух + гр. *graphō* — пишу) — прилад для реєстрації рухової активності тварини.

дослідження проводилися за різноманітними зоолого-екологічними напрямками, результати яких висвітлено у різних публікаціях (напр.: Кваша та ін., 2009).

Біостаціонар. Крім основної роботи, Богдан Романович обіймав посаду старшого наукового співробітника Голицького ботаніко-ентомологічного заказника в Бережанському районі на Тернопільщині. За його участі 1997 р. видано брошуру про цей заказник (Барна та ін., 1997). Цей заказник став навчальною базою Тернопільського педагогічного університету, а також базою для наукових досліджень. Слід відмітити, що безпосередню участь у створенні цього біостаціонару приймав серед інших і він. Завдяки цьому він зміг допомогти в організації проведення там VI Теріологічної школи (1999), у якій взяли участь зоологи з усієї країни. До речі, студентська дипломна робота його учениці О. Барабаш (і майбутньої його аспірантки) посила тоді перше місце серед представлених на конкурс «Нові імена» робіт.

Зоомузей і таксидермія. Одним із засновників Зоологічного музею Тернопільського університету був Б. Р. Пилявський. За його кресленнями замовляли стелажі для демонстрації колекції, оскільки він був хорошим таксидермістом і багато представлених експонатів виготовлено саме ним. На базі музею проводились практичні заняття зі студентами. Він завжди говорив, що вміння виготовити своїми руками тушку або мокрий препарат допоможе в оформленні зоологічного кабінету в кожній школі, дозволить зацікавити учнів предметом.

Пенсійний період

Коли Богдан Романович вийшов на заслужений відпочинок (з 26.08.2004), то переїхав до Києва, де продовжував займатися науковою діяльністю. У свої 78 років він став керівником ще однієї теріологічної дисертації. Богдан Романович активно зайнявся науковими дослідженнями з Надією Стецулою (Лепак) з вивчення різноманіття угруповань та екології мишовидих гризунів Національного парку «Сколівські Бескиди» (Львівщина). Він брав активну участь у зборі матеріалу, тричі приїжджав до одного з авторів цього нарису в Луганськ для розробки алгоритму опрацювання даних, брав активну участь у написанні самої роботи. Він мав мету і підготувати фахівця, і досягти рівня вимог для отримання звання професора. Захист відбувся навесні 2010 р. у Національному університеті біоресурсів і природокористування (Київ). Через три місяці — 10 червня 2010 р. — він пішов з життя.

Поховали Богдана Романовича в Тернополі, біля дружини, Нелі Василівни.

Учні Богдана Романовича

Хоча завідувачем кафедри в Тернополі Богдан Романович був з 1982 р. (див. вище), першими його (першими відомими нам) вихованцями стали молоді фахівці, з якими перші спільні кроки було зроблено ним лише 1988 р. (спільно з Л. Шевчик)².

Він завжди цікавився талановитими студентами, керував дипломними роботами, а також працював з пошукувачами та аспірантами. Богданом Романовичем підготовлено кілька аспірантів та пошукувачів троє з яких захистили дисертації під його керівництвом: Любов Шевчик (Шевчик, 1994), Олена Барабаш (Барабаш, 2002) та Надія Стецула (Стецула, 2010), усі вони захистили дисертацію за спеціальністю «екологія». З ними ж у Богдана Романовича була низка спільних публікацій за темами цих та суміжних досліджень, зокрема й щодо екології дрібних ссавців (напр.: Пилявський, Шевчик, 1994; Пилявський та ін., 2000).

Зі спогадів учнів

Наука посідала важливе місце в житті Богдана Романовича. Значну увагу він приділяв також і науково-дослідній роботі своїх студентів, залучав їх до участі у наукових конференціях, гуртках і товариствах. Зі студентами старших курсів й аспірантами виконував великий обсяг науково-пошукової роботи, пов'язаної з написанням кваліфікаційних випускових робіт, пере-

² На жаль, це був стандарт радянської системи, коли стати професором можна було тільки маючи захищені дисертації, а дисертації можна було отримати тільки будучи професором.

давав досвід з написання статей, публікував результати спільних досліджень у наукових журналах і збірниках. Три напрями наукової роботи були затвердженими кафедрою зоології як теми дисертаційних робіт його учнів і закінчилися успішними захистами дисертацій. Нижче наведено спогади цих трьох учнів, написані спеціально для цього нарису.

Любов Шевчик. Моя співпраця з Богданом Романовичем почалася ще в студентські роки під час виконання курсової, а відтак, і дипломної роботи, матеріали якої вилилися у низку спільну публікацію про видовий склад і поширення плазунів у Західному Поділлі (1988) та статтю про живлення ящірки зеленої (депонована в Мінську 1993 р.). Переймаючи від керівника вміння проводити наукові дослідження та навички таксидермічної роботи, захопилася вивченням мишоподібних гризунів Західного Поділля. Богдан Романович вчив нас всього: отримувати наукові результати, аналізувати та опрацьовувати їх, викладати свої думки на папері. За час роботи над темою дисертації нами підготовлено 11 спільних публікацій (напр. Пилявський, Шевчик, 1994), що навчали мене всього того, що знав науковий керівник. Врешті, за тими матеріалами було захищено дисертацію «Екологія мишовидих гризунів Західного Поділля (Шевчик, 1994). З особливою вдячністю згадую ту відвагу, з якою Богдан Романович захищав своїх учнів від тогочасного упередженого ставлення до нас — вихідців із сімей репресованих, його бажання та вміння долати різноманітні бюрократичні перешкоди, що дозволило особисто мені завершити і успішно захистити кандидатську дисертацію. Щира подяка і доземний уклін Вам, дорогий учителю.

Рис. 3. Богдан Романович в різні періоди: *a* — з О. Барабаш під час обліків гризунів на «Голиці» (1998 р.); *b* — з дипломниками Н. Стецулою та О. Ганкевич у зоологічному музеї ТНПУ (2002 р.); *c* — у профілакторії університету (2002 р.); *d* — під час зустрічі з друзями в Києві 30.09.2007; *e* — на зустрічі з колегами в Києві, після захисту О. Годлевської (2007 р.) (зліва направо: Н. Стецула, В. Радченко, І. Загороднюк, Л. Клементьєва, Б. Пилявський, Л. Садовнича).

Fig. 3. Bohdan Romanovych in different times: *a* — with O. Barabash during census of rodents in "Holystia" (1998); *b* — with graduates N. Stetsula and O. Hankevych in the Zoological Museum of TNPU (2002); *c* — in the health center of the University (2002); *d* — meeting with friends in Kyiv 30.09.2007; *e* — meeting with colleagues in Kyiv after defense of L. Godlevska's thesis (2007) (from left to right: N. Stetsula, V. Radchenko, I. Zagorodniuk, L. Klementieva, B. Pylyavsky, L. Sadovnichia).

Олена Барабаш. Серцем кафедри зоології Тернопільського педагогічного університету був Богдан Романович Пилявський — яскрава особистість, талановитий науковець, педагог з невгамовною енергією, професіонал своєї справи, зустріч з яким подарувала мені доля. Дуже влучним є вислів Л. М. Толстого, який повністю характеризує особистість Богдана Романовича: «Якщо вчитель поєднує в собі любов до справи і до учнів, він досконалий вчитель». Перше знайомство з моїм педагогом відбулося на парах з дисципліни «Зоологія хордових», і саме тоді я зрозуміла, що у Богдана Романовича є приголомшливе уміння зацікавити аудиторію, перетворити лекцію у захоплюючу розповідь і стимулювати студентів до навчання. Згодом Богдан Романович став науковим керівником моєї курсової, а далі дипломної роботи, які були пов'язані з дослідженнями різноманіття хордових на території Голицького ботаніко-ентомологічного заказника. Надалі дослідження було продовжено вже в аспірантурі під його керівництвом, що мало закономірним результатом наукові публікації та дисертаційну роботу «Екологія земноводних та плазунів Опілля» (Барабаш, 2002), а згодом і спільні навчальні посібники (Кваша та ін., 2004; Пилявський та ін., 2004). І, хоча напрямок моїх наукових інтересів тепер змінився, я щиро вдячна своєму Учителю за його наставництво.

Надія Стецула. Дослідження мишовидих гризунів — напрямок, якому вчитель приділяв значну увагу. З 2004 до 2010 р. Богдан Романович був науковим керівником моєї дисертаційної роботи, присвяченої вивченню екології мишоподібних гризунів Національного парку «Сколівські Бескиди» (Стецула, 2010). Як керівник він був творчим і принциповим, а як людина — щирим і відкритим. Богдан Романович брав активну участь у експедиціях до Парку, передаючи досвід з методології та методики досліджень, обробки та ідентифікації матеріалу. У 2004–2007 рр. ми проводили обліки гризунів у 9 типах біотопів п'яти лісництв та досліджували структуру їх угруповань. За його керівництва було досліджено біотопний розподіл та сезонну динаміку мікротеріофауни на території Парку, з'ясовано особливості поширення мишоподібних у залежності від вертикального розподілу рослинних асоціацій, що вилилося в окремі публікації (напр., Стецула, 2007; Барабаш, Стецула, 2007). Велику увагу Богдан Романович приділяв апробації результатів досліджень. За його ініціативою матеріали роботи доповідалися та обговорювалися на XIV–XVI Теріошколах (Чорнобиль 2007, Канів 2008, Поліський заповідник 2009). Богдан Романович завжди мав великий інтерес до досліджень та вмів передавати іншим практичний досвід, Вчителем, який формував і розвивав.

Публікації

Богдан Пилявський — автор близько 90 наукових статей, методичних посібників, лабораторних практикумів. Хоча протягом життя він займався вивченням земноводних, плазунів та інших видів тварин західних регіонів України (стаття про знахідку ескулапового полоза опублікована в «Віснику зоології»), перевагу надавав теріологічним дослідженням. У пам'ять про Богдана Романовича нами підготовлено його дослідницький профіль в гугл-академії (Пилявський, 2016). Загальна сума виявлених нами цитувань становить 25 ($h = 3$).

Його п'ятьма найбільш цитованими працями є такі (у порядку убавання цитувань):

- «Фауна хребетних Тернопільської області: довідник» (Галпош, Пилявський, 1998);
- «Сезонні міграції темної полівки на субальпійських луках ... Карпат» (Пилявський, 1969 b);
- «Нова знахідка ескулапова полоза у Тернопільській області» (Пилявський, 1983);
- «Харчування європейської земляної полівки у високогір'ї ... Карпат» (Пилявський, 1976);
- «Добова і сезонна активність підземної полівки у високогір'ї ... Карпат» (Пилявський, 1970 b).

Посібники та підручники, підготовлені Б. Пилявським (вибірково):

- 1997. Голицький ботаніко-ентомологічний заказник (63 с.). (Барна та ін., 1997);
- 2001. Зоологія безхребетних. Лабораторний практикум (144 с.). (Кваша та ін., 2001);
- 2004. Лабораторний практикум із зоології хребетних (91 с.) (Пилявський, 2004);
- 2004. Зоологія. Навчально-польовий практикум (184 с.) (Кваша та ін., 2004);
- 2004. Зоогеографія. Посібник (103 с.) (Пилявський та ін., 2004).

Післямова

Богдан Пилявський — людина надзвичайної скромності і порядності, таким залишився у пам'яті учнів та колег. У пам'ять про Богдана Романовича в томі 13 ПТШ опубліковано його спогади про початки його наукових досліджень спільно з Іваном Шнаревичем, Федором Страутманом та Іваном Іваненком, з невеликою передмовою від редакції (Пилявський, 2015). У продовження цих спогадів і підготовлено цей нарис.

Література

- Барабаш, О. В.* Екологія земноводних та плазунів Опілля : Автореф. дис. ... канд. біол. наук / Спеціальність 03.00.16. — екологія; Чернівецький нац. ун-т імені Юрія Федьковича. — Чернівці, 2002. — 22 с.
[*Barabash, O. V.* Ecology of amphibians and reptiles of Opillya : Abstract of Diss. ... Cand. Biol. Sci., 03.00.16 — ecology / Yu. Fedkovych Chernivtsi National University. — Chernivtsi, 2002. — 22 p. (in Ukr.)]
- Барабаш, О. В., Стецула, Н. О.* Вертикальне поширення мишоподібних гризунів у біотопах лісництв Національного природного парку «Сколівські Бескиди» // Наукові записки Тернопільського національного пед. університету ім. В. Гнатюка. Серія: Біологія. — 2007. — № 1 (31). — С. 55–59.
[*Barabash, O., Stetsula, N.* Vertical distribution of mouse-like rodent in the area of the National park "Skolivski Beskydy" // Scientific Issues of the V. Hnatiuk Ternopil National University. Series Biology. — 2007. — No. 1 (31). — P. 55–59. (in Ukr.)]
- Барна, М. М., Царик, Л. П., Черняк, В. М., Зелінка, С. В., Пилявський, Б. Р. та ін.* Голицький ботаніко-ентомологічний заказник загальнодержавного значення. — Тернопіль : Лілея, 1997. — 63 с.
[*Barna, M. M., Tsaryk, L. P., Cherniak, V. M., Zelinka, S. V., Pyliavsky, B. R. et al.* Holytsky Botanical-and-Entomological Zakaznyk with All-State Significance. — Ternopil : Lileia Press, 1997. — 63 p. (in Ukr.)]
- Кафедра ботаніки та зоології* // Хіміко-біологічний факультет Тернопільського педагогічного університету імені Ярослава Галана (веб-сайт). — 2016. — <https://goo.gl/A20d6S>
- Кваша, В. І., Гоч, І. В., Стецула Н. О., Подобівський, С. С., Шевчик, Л. О.* Наукові дослідження на кафедрі зоології // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету. Сер. Біологія. — 2009. — № 1–2 (39). — С. 35–39.
[*Kvasha, V., Hoch, I., Stetsula, N., Podobivskii, S., Shevchik, L.* Results of scientific research according to the collective theme of the Zoological department // Scientific Issues of Ternopil National Pedagogical Univ. Series Biology. — 2009. — No. 1–2 (39). — P. 35–39. (in Ukr.)]
- Кваша, В. І., Пилявський, Б. Р., Подобівський, С. С., Барабаш, О. В.* Зоологія. Навчально-польовий практикум. — Тернопіль, 2004. — 184 с.
[*Kvasha, V. I., Pyliavsky, B. R., Podobivskii, S. S., Barabash, O. V.* Zoology. Teaching and Field Practicum. — Ternopil, 2004. — 184 p. (in Ukr.)]
- Кімнати-музеї кафедри біології людини і тварин* // Полтавський НПУ імені В. Г. Короленка (веб-сайт). — 2016. — <https://goo.gl/gIPPKP>
[*Rooms-museums of the Department of human and animal biology* // Poltava V. G. Korolenko National Pedagogical University (web-site). — 2016. — <https://goo.gl/gIPPKP>]
- Пилявський, Б. Р.* Живлення полівки темної (*Microtus agrestis* L.) у високогір'ї Чорногори Українських Карпат // Проблеми розвитку природничих і точних наук. — Львів : Вид-во Львів. ун-ту, 1964 а. — С. 119–125.
[*Pyliavsky, B. R.* Diet of the field vole (*Microtus agrestis* L.) in highlands of Chornohora Mts in the Ukrainian Carpathians // Problems of Development of Natural and Exact Sciences. — Lviv : Lviv Univ. Press, 1964 a. — P. 119–125. (in Ukr.)]
- Пилявський, Б. Р.* Матеріали до вивчення добової активності полівки темної (*Microtus agrestis* L.) в умовах субальпійського поясу Чорногори Українських Карпат // Тваринний світ західних районів України. — Київ : Наукова думка, 1964 б. — С. 52–55.
[*Pyliavsky, B. R.* Materials into the study of diurnal activity of the field vole (*Microtus agrestis* L.) under conditions of subalpine belt of the Ukrainian Carpathians // Animal World of Western Regions of Ukraine. — Kyiv : Naukova Dumka Press, 1964 b. — P. 52–55. (in Ukr.)]
- Пилявський, Б. Р.* Питання, активність і міграції мышевидних гризунів в субальпійському поясе Українських Карпат (Чорногора) : Автореф. дис... канд. біол. наук: 03.00.01 / Ін-т зоол. АН УРСР ім. І. І. Шмальгаузена. — Київ, 1967. — 25 с.
[*Pyliavsky, B. R.* Diet, Activity and Migrations of Mouse-Like Rodents in Subalpine Belt of the Ukrainian Carpathians : Abstract of Diss. ... Cand. Biol. Sci.: 03.00.01 / Inst. Zool. Ukr. A.S. — Kyiv, 1967. — 25 p. (in Rus.)]
- Пилявський, Б. Р.* Прибор для изучения суточной активности мышевидных грызунов-землероев // Биологические науки. Научные доклады высшей школы. — Москва, 1969 а. — № 9. — С. 143–148.
[*Pyliavsky, B. R.* Device for the study of diurnal activity of burrowing rodents // Biological Sciences. Scientific Reports of High School. — Moskva, 1969 a. — No. 9. — P. 143–148. (in Rus.)]
- Пилявський, Б. Р.* Сезонные миграции пашенной полевки (*Microtus agrestis* L.) на субальпийских лугах Черногоры Украинских Карпат: Сообщение I // Вестник зоологии. — 1969 б. — № 4. — С. 36–42.
[*Pyliavsky, B. R.* Seasonal migrations of *Microtus agrestis* L. in subalpine meadows of Chernogora of the Ukrainian Carpathians. Communication I // Vestnik zoologii. — 1969 b. — No. 4. — P. 36–42. (in Rus.)]

- Пилявський, Б. Р. Сезонные миграции пашенной полевки (*Microtus agrestis* L.) на субальпийских лугах Черногоры Украинских Карпат: Сообщение II // Вестник зоологии. — 1970 а. — № 1. — С. 54–60.
[Pyliavsky, B. R. Seasonal migrations of *Microtus agrestis* L. on subalpine meadow of Chernogory of the Ukrainian Carpathians. Communication II // Vestnik zoologii. — 1970 a. — No. 1. — P. 54–60. (in Rus.).]
- Пилявський, Б. Р. Суточная и сезонная активность подземной полевки (*Microtus subterraneus* Selys-Longch.) в высокогорье Украинских Карпат // Вестник зоологии. — 1970 б. — № 2. — С. 24–27.
[Pyliavsky, B. R. Diurnal and seasonal activity of the pine vole (*Microtus subterraneus* Selys-Longch.) in high mountains of the Ukrainian Carpathians // Vestnik zoologii. — 1970 b. — No. 2. — P. 24–27. (in Rus.).]
- Пилявський, Б. Р. З досвіду виготовлення мокрих препаратів // Методика викладання біологічних наук : Республ. наук. метод. збірник. — Київ : Радянська школа, 1970 с. — Вип. 5. — С. 129–133.
[Pyliavsky, B. R. The experience of making wet preparations // Methods of Teaching of Biological Sciences : Republican Scientific-Methodical Collection. — Kyiv : Radianska Shkola Press, 1970 c. — Iss. 5. — P. 129–133. (in Ukr.).]
- Пилявський, Б. Р. Питание европейской земляной полевки в высокогорье Советских Карпат // Вестник зоологии. — 1976. — № 4. — С. 90–92.
[Pyliavsky, B. R. Diet of *Microtus subterraneus* in high mountains of the Soviet Carpathians // Vestnik zoologii. — 1976. — No. 4. — P. 90–92. (in Rus.).]
- Пилявський, Б. Р. Новая находка эскулапового полоза в Тернопольской области // Вестник зоологии. — 1983. — № 2. — С. 83–84.
[Pyliavsky, B. R. New record of Aesculapian snake in Ternopil region // Vestnik zoologii. — 1983. — No. 2. — P. 83–84. (in Rus.).]
- Пилявський, Б. Р. Лабораторний практикум із зоології хребетних (анатомія, морфологія) : Навч. посібник. — Тернопіль : Джура, 2004. — 91 с.
[Pyliavsky, B. R. Laboratory Practicum in Vertebrate Zoology. — Ternopil : Dzhura Press, 2004. — 91 p. (in Ukr.).]
- Пилявський, Б. Спогади про минуле: початки досліджень разом із Іваном Шнаревичем, Федором Страутманом та Іваном Іваненком // Праці Теріологічної Школи. — 2015. — Том 13. — С. 145–146.
[Pyliavsky, B. Memories of the past: beginnings of research together with Ivan Shnarevych, Fedir Strautman and Ivan Ivanenko // Proceedings of the Theriological School. — 2015. — Vol. 13. — P. 145–146. (in Ukr.).]
- Пилявський, Б. Богдан Пилявський. Bohdan Pyliavsky (1931–2010). Профіль в гугл-академії // Scholar Google. — 2016. — <https://goo.gl/teuP6M>
- Пилявський, Б. Р., Барабаш, О. В., Барбуляк, І. О. Зоогеографія. Посібник. — Тернопіль, 2004. — 103 с.
[Pyliavsky, B. R., Barabash, O. V., Barbuliak, I. O. Zoogeography: Handbook. — Ternopil, 2004. — 103 p. (in Ukr.).]
- Пилявський, Б. Р., Барабаш, О. В., Марушій, І. О. Динаміка чисельності деяких видів мисливських звірів Тернопільщини // Наукові записки / Тернопільський ДПУ ім. В. Гнатюка. Серія Біологія. — 2000. — № 3 (10). — С. 18–21.
[Pyliavsky, B. R., Barabash, O. V., Maroshii, I. O. Population dynamics of some species of game mammals in Ternopil region // Scientific Issues of V. Hnatiuk Ternopil University. Series Biology. — 2000. — No. 3. — P. 18–21. (in Ukr.).]
- Пилявський, Б. Р., Шевчик, Л. О. Особливості живлення мишей роду *Sylvaemus* на Західному Поділлі // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету ім. В. Гнатюка. Серія Біологія, Хімія, Педагогіка. — 1994. — Вип. 1. — С. 121–123.
[Pyliavsky, B. R., Shevchyk, L. O. Features of diet of mice of genus *Sylvaemus* in the Western Podillya // Scientific Issues of V. Hnatiuk Ternopil National Pedagogical University. Series Biology, Chemistry, Pedagogy. — 1994. — № 1. — P. 121–123. (in Ukr.).]
- Стецула, Н. О. Сезонна динаміка чисельності мишоподібних гризунів у деяких біотопах лісництв Національного природного парку «Сколівські Бескиди» // Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Біологія. — 2007. — Вип. 20. — С. 128–131.
[Stetsula, N. Seasonal dynamics of mouse-like rodents populations in some biotopes of the National Natural Park «Skolivski Beskydy» // Scientific Bulletin of Uzhgorod University. Series Biology. — 2007. — Iss. 20. — P. 128–131. (in Ukr.).]
- Стецула, Н. О. Екологія мишоподібних гризунів Національного природного парку «Сколівські Бескиди» : Автореф. дис. ... канд. біол. наук / Нац. ун-т біоресурсів і природокорист. України. — Київ, 2010. — 20 с.
[Stetsula, N. Ecology of Mouse-Like Rodents of the National Park «Skolivski Beskydy»: Abstract of Diss. ... Cand. Biol. Sci. / National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine. — Kyiv, 2010. — 20 p. (in Ukr.).]
- Талпош, В. С., Пилявський, Б. Р. Фауна хребетних Тернопільської області. — Тернопіль : Навчальна книга — Богдан, 1998. — 80 с.
[Talposh, V. S., Pyliavsky, B. R. Fauna of Vertebrates of Ternopil Region. — Ternopil: Navchalna Knuha — Bohdan, 1998. — 80 p. (in Ukr.).]
- Ульчина, К. О., Пилявський, Б. Р. Поедание спорогонов мхов мышевидными грызунами // Ботанический журнал. — Ленинград, 1965. — Том 50, вып. 11. — С. 1621–1623.
[Ulychna, K. O., Pyliavsky, B. R. Mouse-like rodents feed on moss sporogonia // Botanical Journal. — Leningrad, 1965. — Vol. 50, Iss. 11. — P. 1621–1623. (in Rus.).]
- Шевчик, Л. О. Екологія мышевидних гризунів Західного Подолля України : Автореф. дис. ... канд. біол. наук: спец. 03.00.16 / Нац. інститут екології АН Респ. Молдова. — Кишинев, 1994. — 23 с.
[Shevchyk, L. O. Ecology of Mouse-Like Rodents in Western Podillia of Ukraine : Abstract of Diss. ... Cand. Biol. Sci. / National Inst. of Ecology A. S., Republik of Moldova. — Chişinău, 1994. — 23 p. (in Ukr.).]